

EMBERKÉP, MAGATARTÁSMÉRTÉK, FELELŐSSÉG

LANDI Balázs
egyetemi adjunktus (PPKE JÁK)

„Betrachten wir den Zusammenhang zwischen Recht und Pflicht, Macht und Haftung, so können wir feststellen, daß Rom ein Musterbeispiel an Zusammengehörigkeit dieser Begriffe war. [...] Das Recht sollte allen dienen, sollte sakralen Ursprunges sein und ewige Werte tragen. Das aber sollte der Rechtsstaat auch heute: Werte sichern, ermöglichen, beschützen.”¹

„[...]Teremtsünk embert képmásunkra, magunkhoz hasonlónak. [...]”² olvasható a Biblia első lapján, majd szintén ugyanott egy sorral később azt találjuk, hogy: „Isten megteremtette az embert, saját képmására, az Isten képmására teremtette őt, férfinak és nőnek teremtette őket.”³ Ez a Biblia emberképe, amit már rögtön a Biblia első könyvében, a Teremtés Könyvében olvashatunk.

Ha képesek és nyitottak vagyunk megérteni, vagy csak részben felfogni ennek az emberképnek a messze ható jelentőségét, akkor, de csak akkor azonosulhatunk a szeretet parancsával, mint a Bibliában elvárt magatartásmértékkel: a szerető Isten, aki saját képmására teremtette az embert, megköveteli az embertől, hogy tanuljon meg szeretni. A felelősségünk alapja végső soron, hogy a szabad akarattal rendelkező ember által választott és tanúsított alternatív magatartásmérték mennyiben felel meg a Biblia emberképéből fakadó elvárt magatartásmértéknek.

Ha a Biblia szükségesnek tartja már első könyvében tisztázni az emberképét, nem alaptalan feltennünk ugyanezt a kérdést a magánjog esetében sem, feltételezve, hogy annak révén közelebb juthatunk a magánjogi jogviszonyokban elvárt és tanúsítandó magatartásmérték és felelősség megértéséhez is.

¹ ZLINSZKY János: Rechtsstaat Rom. In: Martin Josef von SCHERMAIER – Zoltán VÉGH (hrsg.): *Ars Boni et Aequi, Festschrift für Wolfgang Waldstein zum 65. Geburtstag*. Stuttgart, F. Steiner Verlag, 1993. 480.

² Ter 1,26.

³ Ter 1,27.

Így volt ez már a római jogban is, ahol „a jogok természetes alanya az ember (*hominum causa omne ius constitutum est*)”,⁴ akik a „[...] polgárjog szempontjából lehetnek: 1. cives, 2. latini, 3. peregrini”,⁵ de mind közül kiemelkedik a civitas egyik kategóriája, ti. az önjogú családfő (*sui iuris paterfamilias*), ami a római jogi normák elsődleges emberképét hordozta. Már ekkor, Róma korai időszakában, amikor a *ius Quiritium* (modernebb kifejezéssel: *ius civile*) alapján a római polgárnak nem joga volt családtagjai felett vagy hozzájuk, hanem hatalma felettük és szabadsága otthona körében, s nem maradt a családfő hatalma „ellentételezés nélkül”, ahogyan arra már az írásom mottója is utalt: „Betrachten wir den Zusammenhang zwischen [...] Macht und Haftung [...]”. Zlinszky János másutt is kihangsúlyozza, hogy: „A család Rómában távolról sem az önkény fészke, a hatalmaskodás színtere. Csak szabályait nem a *ius*, a jog rendje adta, hanem a *mos*, az erkölcs és részben az isteni törvényi rendje, a *fas*.”⁶ Ez az az emberkép, amely a köztársaságvégi jogtudomány hatására a két szélső fok (*dolus* és *casus*) közé beépülő vétkességi fokkal gazdagodott, és vált az elvárt és tanúsítandó magatartásmérték meghatározó mintájává: „[...] a közbeeső vétkességi fok, melynél a cselekvő anélkül, hogy akarta volna a jogsértő eredményt, mégis szemrehányás alá esik azért, mert nem járt el azzal a gondossággal (*diligentia*) a jogsértő eredmény elhárítása érdekében, mellyel egy tisztességes, komoly ember (*bonus, diligens paterfamilias*) az adott esetben eljárna.”⁷

Itt ugyanakkor beleütközünk a magánjogi emberkép önmagában hordozott ellentmondásába, ami a magánautonómia és a jogalkotó, mint közhatalmat gyakorló entitás között keletkezik, amikor ez utóbbi normatív szinten határozza meg a természetéből fakadóan egyéni és egyszerű, s ezáltal már önmagában is értéket hordozó ember emberképét, s azon keresztül az elvárt és tanúsítandó magatartásmértéket, s végső soron a magánjogi felelősség rendszerét. Erre utal Vékás Lajos is az új Polgári Törvénykönyv kommentárjában: „Minden ember jogképességének kimondásával, azaz jogalanyiságának, személy mivoltának az elismerésével az ember fogalma normatív (absztrakt jogi) fogalom lett.”⁸ Ez tehát az a normatív emberkép, amely a *bonus et diligens paterfamilias* fogalmával indult útnak a magánjogban kétezer évvel ezelőtt, s van jelen magától értetődő természetességgel még napjainkban is: „Kézenfekvő, hogy a magánjognak is megvan a maga emberképe, hiszen bármely polgári jogi törvénykönyv paragrafusait olvasva a jogkereső érdeklődő előbb-utóbb egy absztrakt jogalanyra talál. Ilyen volt a római jogban a *bonus et diligens paterfamilias*, a jó és gondos családapa képe, korábbi magánjogunkban a »jó gazda«, a porosz ALR-ben az »Untertan«, a francia jogban a »Bourgeois«, illetőleg a »Homme prudent et prévoyant«, az előrelátó és okos férfi, vagy éppen a common law-ban a »reasonable

⁴ MARTON Géza: *A római magánjog elemeinek tankönyve*. Debrecen, Méliusz Könyvkereskedés, 1947. 56.

⁵ MARTON (1947) i. m. 62.

⁶ ZLINSZKY János: *Ius privatum*. Budapest, Osiris, 1998. 29.

⁷ MARTON (1947) i. m. 93–94.

⁸ VÉKÁS Lajos – GÁRDOS Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz*. Budapest, CompLex, 2014. 64.

man«. A hatályos⁹ magyar Ptk. paragrafusai között lézengő absztrakt jogalany Sólýom László találó kifejezésével nem más, mint egy »denaturált burzsoá«.¹⁰

Akár a római jogi, akár napjaink magánjogi, vagy alkotmányjogi¹¹ normatív emberképét is vesszük kiindulópontként, az ember normatív (absztrakt jogi) fogalmában rejlő – és fentebb felhívott – ellentmondása mégis csak látszólagos. A magánautonómia ugyanis nem oldódik fel a jogot alkotó közhatalom normatív emberképében! A római jogban rejlő látszólagos ellentmondás feloldásáról Zlinszky János a következőképp ír: „Látszatra a két jog összeolvadt, mert a magánszférát érintő törvényeket a köz hozta, a magánszférát érintő jogvitákban a köz tisztségviselője bírát állított, végrehajtott, itt-ott még büntető hatalmat is átvett, és a jog meghatározta, kik lehetnek a magánjogi személyiségnek a hordozói. Ám a magánszemély feletti *iurisdictio*, a beavatkozás magáncselekedetekbe a magánfél hozzájárulásán alapult. Nincs polgári per peres felek hozzájárulása nélkül a római jog szerint. A magisztrátus nem lehet bíró és nem is nevezhet bírót a magánfelek részére, ha azok nem akarják. Nincs magánfelek közötti jogviszony, csak azon törvények alapján, amelyet ők maguk között hoztak, azaz szerződések alapján: *contractus contrahentibus legem ponit*. A jogviszonyok rendszere, a *leges privatae* a magántörvények, a magánfelek kezdeményezésére jött létre.”¹² A hatályos polgári jog normatív (absztrakt jogi) ember fogalma kapcsán felmerülő feszültséget pedig Vékás Lajos a következőképp árnyalja: „Sohasem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy az ember elsősorban biológiai (természeti) és társadalmi lény, és hogy a jog van az emberért, nem pedig az ember a jogért (ahogyan ezt pl. a fasiszta vagy kommunista diktatúrák jogalkotói és jogalkalmazói hitték). Ma az ember fogalmában egyesül a biológiai egysége, polgári és állampolgári minősége, mint egy nemzeti közösséghez való tartozása és egyetemes emberi mivolta, mint az emberi közösséghez való tartozása. Bár a jog az egyes életviszonyok normatív szabályozása során az ember más-más aspektusait érintheti, mindig figyelemmel kell lennie az emberfogalom alapvető egységére, a különböző aspektusok egymással való összefüggéseire.”¹³ Ennyiben tehát megerősítést kap a Ptk. 1:2.§ (1) bekezdésében megfogalmazott értelmezési alapelv¹⁴ is, s kimondhatjuk, hogy a magánjogi emberkép alapvetően épít az alkotmányjog, ti. az Alkotmánybíróság határozataiban megjelenő emberkép fogalmára is. Ugyanakkor a Vékás Lajos által is említett „emberfogalom alapvető egysége” kapcsán részben önkorlátozó, részben kritikai megjegyzésként kell annak a jogi ténynek hangot adni, hogy a polgári jog, és annak kiemelt részeként a Polgári Törvénykönyv sem lépi túl „az emberképben a világkép” határát, amit már az első abortuszhatározatában is kiemelt az Alkotmánybíróság: „A jogképeség olyan végtelen absztrakció, amely-

⁹ Lábady Tamás itt még az akkor hatályos, ma már csak „régí Ptk.”-nak tekintett 1959. évi IV. törvényre utal.

¹⁰ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.

¹¹ Ld. elsődlegesen a 23/1990. (X.31.) AB határozatban foglaltakat.

¹² ZLINSZKY János: *Ius publicum*. Budapest, Osiris, 1998. 32.

¹³ VÉKÁS-GÁRDOS i. m. 64.

¹⁴ Ptk. 1:2.§ (1): „E törvény rendelkezéseit Magyarország alkotmányos rendjével összhangban kell értelmezni.”

ben már nincs semmi kizárólagosan emberi. A jogképesség formális minőség. [...] Az ember biológiai és jogi fogalma közötti viszony e század második felében ismét problematikusá vált. [...] A magzat társadalmi helyzete is megváltozik. [...] A kérdés az, hogy az ember jogi státusza kövesse-e a természet- és szellemtudományok, valamint a közvélemény ember-fogalmainak fent jelzett változását, kiterjedjen-e az ember jogi fogalma is a születése előttre, egészen a fogantatásig. A jogalanyiség ilyen kiterjesztésének jellege és hordereje csak a rabszolgaság eltörléséhez hasonlítható, de annál is jelentősebb lenne. Ezzel az ember jogalanyisága elérné elvileg lehetséges végső határát és teljességét; az ember fogalmai ismét egybeesnének.¹⁵

A már megszületett, így elvitathatatlanul emberi lény vonatkozásában – visszautalva Lábady Tamás álláspontjára – az Alkotmánybíróság már korai határozataiban¹⁶ visszatért a klasszikus polgári jogi emberképhez, ti. „az öntudatos, autonóm, bátran kockáztató, saját ügyeit felnőtt módon intézni tudó emberkép[hez], akinek nincs szűksége minden oldalról állami megtámasztásra, még kevésbé az állam gyámkodására.”¹⁷ Ezek a korai határozatok még annak ellenére is kifejezésre juttatták a normatív emberképet, hogy az azokban használt fogalmak gyakorta nem igen voltak tudományos, szakmai igényességgel kidolgozva.

Ez a polgári emberkép a Polgári Törvénykönyv több, újabb jogintézményében is tetten érhető. A teljesség igénye nélkül, ilyen:

- 1.) A Ptk. 2:39. §-ában szabályozott előzetes jognyilatkozat, amely alapján minden cselekvőképes személy rendelkezhet arról, hogy cselekvőképességének esetleges, jövőbeni korlátozása esetén ki és miként vigye személyes- és/vagy pénzügyeit. Vagyis a Polgári Törvénykönyv magától való természetességgel feltételezi a jogalanyokról, ti. rólunk, hogy ebben, a talán egyik legfontosabb kérdésben – mivel ez a jogviszonyok alanyává válásunk előfeltételét érinti – mi magunk kívánunk, akarunk előzetesen rendelkezni, még akkor is, ha itt olyan jogi lehetőség gyakorlására hív fel a polgári jog, amely gyakorta előre nem is látható élethelyzetben való helytállásunkat érinti.
- 2.) A Polgári Törvénykönyv ugyancsak a személyek jogán belül maradván, több, meghatározó módon szintén új rendelkezésében juttatja kifejezésre, hogy a „Macht und Haftung” továbbra is párban jár, s a polgári emberképhez nagyon is hozzátartozik – mások mellett – a családtagokról való gondoskodás felelősége. Ennek szellemisége, s azon keresztül az új emberkép tűnik ki a Ptk. 2:23., a 3:386. és a 7:48. §-aiból.

¹⁵ 64/1991. (XII.17.) AB határozat; a vizsgált téma, és különösen annak megközelítési módja okán indokolt kiemelni Zlinszky János ugyanezen határozathoz írt párhuzamos véleményéből az alábbiakat: „Az Alkotmánybíróság azonban az adott jogi helyzetben csak arra az állapotra juthat, hogy a mai magyar jog az embert születésétől, azaz világrajövetelétől tekinti jogalanynak. (Csak zárójel között utalunk itt arra, hogy a magzati léte meghatározottabban emberi léte elismerő, s ezért a magzati élet kioltását emberölésnek értékelő egyházi jog sem engedi meg a méhen belüli magzat felvételét az egyházba, azaz annak megkeresztelését.)”

¹⁶ Ld. többek között a 23/1990., 33/1992., 54/1992., 73/1992., 61/1993. AB határozatokat.

¹⁷ LÁBADY Tamás: Alkotmányjogi hatások a készülő Ptk. szabályaira. *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/2. 15.

Visszafelé haladva a 7:48. § lehetővé teszi, hogy az örökhagyó harmadik személy tartására, sőt kizárólag gondozására, mint ellenszolgáltatásra tekintettel kössön öröklési szerződést, ezáltal megnyugtatóan – avagy még inkább, az állam jóléti, szociális szolgáltatásait meghaladó módon, polgári jogi jogviszonyban biztosítsa még a saját halálát követően is tartásra, gondoskodásra szoruló hozzátartozójának megélhetését.¹⁸

A 3:386. § pedig meghonosítja az ún. családi alapítvány¹⁹ intézményét, amely keretében önálló jogi entitás, alapítvány létesítésével gondoskodhatunk támogatásra, gondozásra szoruló hozzátartozónk, mint konkrét alapítványi cél, emberi életünk időbeli korlátait meghaladó módon való segítésétől.

A 2:23. § rejtett érdekessége, hogy az nemcsak a Polgári Törvénykönyv, de egyúttal a Polgári Törvénykönyv megalkotását előkészítő Szerkesztő Bizottság emberképét is hitelesen közvetíti. A Polgári Törvénykönyv emberképét jól közvetíti, hogy a gyámhatóság hozzájárulhat a cselekvőképességében részben vagy egészben korlátozott személy saját vagyona terhére, de saját leszármazója önálló életkezdésére tekintettel nyújtott, nagyobb összegű és ingyenes juttatáshoz, amely rendelkezésben – a cselekvőképességében érintett személy védelmén túl – kifejezésre jut az az alkotmányos elv, miszerint mindenkit egyformán megillet az emberi méltóság, arra nézve nincs méltóbb és kevésbé méltó. A Szerkesztő Bizottság polgári emberképe pedig abban a „kritikai élű leleménységben” tűnik ki a sorok mögül, hogy szakítva a kódex fogalomhasználatával (miszerint ha valamely fogalmat egy helyütt meghatároz, azt a továbbiakban már csak meghivatkozva), az ingyenes juttatás mértékét itt nem a „kötelesrész mértékét meg nem haladó” kifejezéssel, hanem a „törvényes örökrészének felét meg nem haladó” szófordulattal határolja be, amely egyértelműen a kötelesrész mértékét – közel másfél évszázad után, egyéni képviselői indítvány alapján és a Szerkesztő Bizottság ellenvéleménye mellett – ½-ről ⅓-ra mérsékelő változásra utal vissza. Ezzel a „rendkívüli”, a Polgári Törvénykönyvben másutt nem szereplő szófordulattal a Szerkesztő Bizottság valódi jogi leleménnyel és értő kritikai éllel, mint saját emberképének polgári gyümölcseként megadta az immár jogtörténet részévé vált ½ mértékű kötelesrész túlélésének esélyét a magyar magánjog – jelenleg még szintén előre nem látható – jövőbeni fejlődéséhez.

- 3.) A Ptk. 6:142.§-ában szabályozott kontraktuális felelősség valódi és őszinte figyelemmel a *pacta sunt servanda* és a *neminem laedere* elve között fennálló különbségekre, alapvetően más-más alakra helyezi a kontraktuális és a deliktuális felelősség szabályát: „Pusztán a »felróhatóság« hiányának bizonyítása melletti mentesülés lehetővé tétele a kontraktuális kárfelelősség területén még akkor sem helyes, ha arra objektíve tipizált mérce felállításával kerül sor, mint az 1959-es Ptk.-ban. Az üzleti viszonyokra jellemző nagyszámú, egymással bonyolult kölcsönhatásban álló tényező közül ugyanis eleve igen nehéz

¹⁸ Itt utalnék arra, hogy hasonló és szintén újonnan, bár nem ennyire expliciten megfogalmazott lehetőséget rejt magában a Ptk. 6:493. § (2) bekezdése körében is a tartási szerződés.

¹⁹ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 601–602.

kiválasztani a releváns magatartásokat, és azok között ugyancsak problematikus értékelni az esetleges emberi hibák szerepét és súlyát. E helyett abból helyes kiindulni, hogy valamely tevékenység üzletszerű folytatása szükségszerű kockázatvállalást jelent, és az esetleges konfliktus feloldása nem a magatartás utólagos értékelésével, hanem a tevékenységgel együtt járó kockázat telepítése útján célszerű.²⁰ Azaz a jogalanyok – függetlenül attól, hogy professzionális kereskedőkről van szó, vagy sem – viselik az önként vállalt kötelmek súlyát és kockázatát, végső soron újrafogalmazzuk Unger mondását, „Handeln auf eigene Gefahr”, mert a kimentés lehetőségét a Ptk. minden szerződésnél, tehát a nem üzleti szerződéseknél is megszigorította.

S ha a klasszikus liberalizmus idején vizionált burzsoá emberképét – mely polgár házának mestergerendáján mindösszesen két könyv található: a Biblia és a Code Civil – idéznénk fel napjainkban, úgy – a fenti rövid példákra is figyelemmel – valóban hízelgő emberképet feltételez mind a Biblia, mind a Ptk. rólunk, jogalanyokról, mégpedig függetlenül attól, hogy megtalálható-e valamennyiünk (de legalább némelyikünk!) éjjeli szekrényén akár a Biblia, akár a Polgári Törvénykönyv, vagy éppen mind a kettő.

Az ember normatív (absztrakt jogi) fogalmában rejlő – fentebb leírt – látszólagos ellentmondást a klasszikus polgári jogi emberképhez (öntudatos, józan, kockázatvállaló, előrelátó, felelős stb.) való visszatéréssel feloldó megoldás egy további, legalább annyira elméleti/dogmatikai, mint amennyire kodifikációs/jogtechnikai kérdésre is megoldást kínált. Ez a megoldandó kérdés a polgári törvénykönyv személyi hatályát és a kereskedelmi jog–magánjog megkettőződését ölelte fel, ti. azt, hogy vajon a monista, avagy a dualista rendszert kövesse az új polgári törvénykönyvünk.²¹ Az új Polgári Törvénykönyv szabályai, így annak emberképe is, kiterjed mind az üzleti világ, vagyis a vagyoni forgalom professzionális szereplőinek magánjogi kapcsolataira, mind a magánszemélyek hasonló, bár laikus viszonyaira: „A monista elv elfogadásával a Ptk. úgy alkotta meg a szerződések általános szabályait, hogy azok valamennyi jogalany kapcsolatát rendezni legyenek képesek. Az egyes szerződéstípusok szabályainál pedig a törvény mind az üzleti forgalomban, mind a magánszemélyek kapcsolataiban szerepet játszó szerződéstípusokkal szemben a professzionális üzleti élet követelményszintjét támasztja.”²² Vagyis a régi Polgári Törvénykönyv paternalisztikus emberképének elvetése, és a monista elv elfogadása iránti kodifikációs igény szerencsésen, sőt egymást erősítve találkozott a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló új polgári jogi emberképpel.

De az embert sárból és napsugárból gyúrta az Isten²³, így a klasszikus polgári emberképhez való visszatérés és a monista elv találkozása esetén sem feltétlenül igaz az

²⁰ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 1534.

²¹ Ld. részletesen: VÉKÁS Lajos: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. Budapest, HVG-Orac, 2001. 41–86.

²² VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 35.

²³ MADÁCH Imre: *Az ember tragédiája* (Tizenötödik szín).

első látszat sugallta, bármennyire is hízelgő emberkép és/vagy (!) a monista elv érvényre jutása a Polgári Törvénykönyvben: „[...] és megint fölém az ég / álmaim gözei alól / s láttam, a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol.”²⁴ mégpedig a fogyasztóvédelmi magánjog szabályai által.

Miközben a Ptk. – Bibliát megidéző módon – emeli ki a jogalanyok köréből az embert, annak kiválóságait hangsúlyozva és ezen kiválóságainak kibontakoztatására, mind az egyén, mind a közösség érdekeire figyelemmel jogi lehetőséget biztosító szabályokat alkotva, a 20. század második felében²⁵ megszületik: a fogyasztó. Sőt, a fogyasztó fogalma – összhangban az Európai Unió fogyasztóvédelmi irányelveivel – az új Polgári Törvénykönyvünkben kifejezetten a természetes személyre, vagyis az emberre szűkült le.²⁶ Vagyis a fogyasztók is mi vagyunk, ti. azok az emberek, akik személyét illetően a Polgári Törvénykönyv visszatért a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló polgári emberképhez. Erre csupán két magyarázat adódik.

Az első lehetséges magyarázat, hogy a fogyasztóvédelmi magánjog az ember, fentebb részletezett klasszikus polgári jogi emberképen kívüli, egyéb aspektusait hangsúlyozza ki, bár jól lehet, ezt ugyanabban a kódexben teszi. Ez az ember: kvázi cselekvőképességében – hol teljesen, hol részlegesen – korlátozott a fogyasztók és vállalkozások között minden nap és tömegesen létrejövő szerződések körében. Ez az ember: tudatlan és könnyelmű, kockázatkerülő, sőt meggondolatlan, és semmiképp sem felelős. Ez az ember: a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán nyugvó polgári jogi emberkép ellenpontozása, aki kizárólag más veszélyére vesz részt a forgalomban („Handeln auf andere Gefahr”²⁷). Ez az ember – se nem életkora, se nem mentális zavara alapján, hanem kizárólag – arra tekintettel esik egyoldalúan kógens jellegű normák hatálya (védelme?) alá, hogy „a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül” jár el? De hogyan egyeztethető össze ez a két, végtelenen ellentétes emberkép ugyanabban a kódexben? Visszaütnék az ember jogképessége körében írtakra: „Bár a jog az egyes életviszonyok normatív szabályozása során az ember más-más aspektusait érintheti, mindig figyelemmel kell lennie az emberfogalom alapvető egységére, a különböző aspektusok egymással való összefüggéseire.”²⁸ Mennyiben van figyelemmel a Polgári Törvénykönyv klasszikus polgári jogi emberképe és ugyanezen törvény fogyasztói emberképe az emberfogalom, s végső soron magának az embernek az egységére? Én, mint a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán nyugvó polgári jogi emberkép egyik egyede, valóban objektíve elveszítem addig bírt, tanúsított és elvárt kiváló tulajdonságaimat, mihelyst szakmám, önálló foglalkozásom vagy üzleti tevékenységim köréből kilépvé járok el,

²⁴ JÓZSEF Attila: *Eszmélet*.

²⁵ VÉKÁS Lajos: Fogyasztóvédelem a fejlett tőkés országokban. *Gazdaság és Jogtudomány*, XV/1981. 57–84.

²⁶ Ptk. 8:1.§ (1) bekezdés 3. pontja: „fogyasztó: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körén kívül eljáró természetes személy”.

²⁷ Ezzel Unger mellett Merkel híres mondása sem igaz többé, miszerint: „Jedermann soll die Kosten der Geltendmachung seiner Interessen tragen.”

²⁸ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 64.

és öntudatosból tudatlan, józanból könnyelmű, kockázatvállalóból kockázatkerülő, előrelátóból meggondolatlan, és felelősből semmiképp sem felelős emberré válok? Már csak emberi önbecsülésünk okán is remélem, hogy nem erről van szó!

A második lehetséges magyarázat, hogy a fogyasztói szerződések másik alanya, ti. a vállalkozás²⁹ vonatkozásában kell a klasszikus polgári jogi emberképen kívüli, sőt, azon felüli egyéb aspektusokat kihangsúlyozni, bár jól lehet, ezt szintén ugyanabban a kódexben teszi a jogalkotó. Ez az ember: cselekvőképességében sosem korlátozott a fogyasztók és vállalkozások között minden nap és tömegesen létrejövő szerződések körében, sőt erre specializálódott, olyan professzionális kiválóságok és képességek birtokosa, amelyekkel mindig, teljes körűen és kíméletlenül él. Ez az ember: a kalmárok kalmára, a nagypolgár Hagenströmök gátlástalan világának megtestesítője, aki a profit érdekében bármin és bárkin átgázol. Végső soron ez az ember: a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán nyugvó polgári jogi emberkép egy éppen a fogyasztóval ellentétes irányú, másik ellenpontozása. Mivel ez a lehetséges magyarázat azt feltételezi, hogy ha egy jogalany szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenysége körében jár el, akkor minimum a jóhízeműség és tisztesség elvét sértő módon él és visszaél képességeivel. Már csak a polgári jogi jogviszonyokat vezérlő elvekbe vetett hitt és normatív erő okán is remélem, hogy ez a második megoldás sem a valós válasz kérdésünkre!

Ha az ugyanazon törvénykönyvben szabályozott, de sem az emberfogalom egységére, sem az egyes életviszonyok szerint kihangsúlyozott más és más aspektusok egymással való összefüggéseire figyelemmel nem lévő emberkép – előzőekben részletezett – konstrukcióit egyaránt elutasítjuk, akkor csakis az a magyarázat adódik kérdésünkre, hogy a Polgári Törvénykönyv csak „látszólag monista”.

Ez a fajta „kodifikált joglátszat” nem idegen a polgári jogtól!

A polgári jog elsőként említendő, évezredekken átívelő „kodifikált joglátszata” a polgári jogi kártérítési felelősségnek a vétkes károkozás büvkörében történő szabályozása. Marton Géza már az ősjogban érvényesülő Kausalhaftung–Erfolgshaftung kapcsán is – Jhering és Hippel írásaira hivatkozással³⁰ – kifejti, hogy a primitív ember számára a „szándékolatlanul ütött seb is éppúgy fáj, mint a szándékolat [...] Ha ez a mozzanat idővel mégis okoz némi különbséget, az csak onnan van, hogy bizonyos tapasztalat után a primitív ember is rájön arra, hogy a cselekvőnek akarati magatartása annyiból őt is érdekli, hogy az akarat cselekvésénél az előidézett jó vagy rossz behatás ismétlődésére lehet számítani, akaratlannál nem, tehát az első nagyobb jót vagy nagyobb rosszat jelent rá nézve, mint a másik.” Ugyanakkor a nevezett tanulmányban Marton Géza – a primitív ember mintájára – a laikus embert vonja hasonló vizsgálata alá. A kérdés itt is ugyanaz: szubjektivista-e, vagy objektivista a laikus ember a felelősség felfogásában. A rendkívül szellemes – német összehasonlítási alappal is bíró – vizsgá-

²⁹ Ptk. 8:1.§ (1) bekezdés 4. pontja: „vállalkozás: a szakmája, önálló foglalkozása vagy üzleti tevékenységében eljáró természetes személy”.

³⁰ MARTON Géza: *A polgári jogi felelősség*. Budapest, Triorg Kft., 1993. 34. pont.

lódási eredménye elgondolkodtató.³¹ Míg a büntetőjog vonatkozásában a laikus ember „megmaradt” az ösztönszerű, vallásos, morális alapon álló, így döntően szubjektivista felelősség felfogása mellett, addig a magánjogi kérdések vonatkozásában a válaszadó ösztönös, romlatlan jogérzete a tárgyi felelősség imponáló fölényét eredményezte. Kellően indokolt és jogos tehát a kérdésfeltevés: miért nem aknázza ki e gondolatot a magánjog tudománya és a tételes jog? Történt mindez nyolcvan évvel ezelőtt.

Eltelt harminc év, melyben „összezsúfolódott” egy világégés, a szovjet jog és ideológia térhódítása, Marton Géza halála és Eörsi Gyula polgári jogi felelősség elméletének előtérbe kerülése; majd megszületett a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény, amely alapvetően érvényre juttatta a felróhatóság, mint kártérítési felelősséget megalapozó tényálláselem iránti igényt. Történt mindez ötven évvel ezelőtt.

Eltelt húsz év, az ország első érvényes és hatályos polgári jogi törvénykönyvének első húsz éve. Kialakult a bírói joggyakorlat, majd megjelentek az első, polgári jogi felelősség kérdéseivel foglalkozó monográfiák, melyek többségében már egyöntetűen a polgárjogi felelősség „végjátékáról”, „hanyatlásáról”, „haláláról” olvashatunk.³² És elhangzott egy kérdés éppen Zlinszky János részéről: „A rendszer, amiben hitt (ti. Marton), ma is érvényesül lényegében a magyar gyakorlatban és elméletben. Kérdéses, hogy meg fog-e valósulni, s hogy meg kell-e valósulnia.”³³ Történt mindez harminc évvel ezelőtt.

Eltelt újabb húsz év, és a világban lejátszódó változások a 80-as évektől kezdődően Magyarországon is felszínre hozták a bíróságokat próbára tevő felelősségjogi, kártérítési, kárelosztási problémákat. Az 1989–90-es fordulattal pedig egyfelől a már látnans módon meglévő további problémák lepleződtek le, másfelől a nehézségek megsokasodtak.³⁴ Így többek között az utóbbi tíz évben szinte nem volt található (!) bírósági határozat, amely a károkozó sikeres kimentésével zárult volna.³⁵

Nyolcvan év, három teljes emberöltő telt el azóta, s jól lehet mindösszesen két-három olyan publikált, jogerős bírósági határozat ismert, amelyben a felróhatóság hiányának bizonyítása sikeres kimentéssel zárult, az új Polgári Törvénykönyv mégis meghagyta a szerződésen kívüli kártérítési felelősség alapesetének a felróhatóságon alapuló rendszert, mint a polgári jog egyik legjelentősebb „kodifikált joglátszatát”.

A polgári jog második, e körben csak érintőlegesen említendő „kodifikált joglátszata” a szerzői jogban érvényre juttatott monista szemlélet,³⁶ amely alapján a szerzőt

³¹ LANDI Balázs: Fekete-fehér; igen-nem; avagy kísérlet a laikus jogérzet kipuhulására a polgári jogi felelősség és a kártérítési jog egyes területein. In: HARMATHY Attila (szerk.): *Jogi tanulmányok: 2002*. Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 2002. 177–198.

³² Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. *Magyar Közlöny*, 2002/15. II. k. 148.

³³ ZLINSZKY János: Marton Géza, a civilista. In: HAMZA Gábor (szerk.): *Tanítványok Marton Gézáról*. Budapest, 1981. 51.

³⁴ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója. *Magyar Közlöny*, 2002/15. II. k. 148.

³⁵ Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója; *Magyar Közlöny*, 2002/15. II. k. 153.

³⁶ A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény:

„9. § (1) A szerzőt a mű létrejöttétől megilleti a szerzői jogok – a személyhez fűződő és a vagyoni jogok – összessége.

megillető személyhez fűződő és vagyoni jogok, mint egységes egészet alkotó jogosultság át nem ruházhatók. Ezzel szemben a tényleges gyakorlat – mintegy az Szjt.-ben kifejezésre jutó „kodifikált joglátszat” ellenére – a dualista szemlélet, amely szerint a vagyoni jogok mind élők között, mind halál esetén átruházhatók, azok forgalmi viszonyok közvetett tárgyai lehetnek, mégpedig nem kivételes, hanem – a joggyakorlat alapján – elsődleges és már-már kizárólagos jelleggel. Annak oka, hogy éppen ezt a polgári joggal határos, de annak nem feltétlenül központi jogterületét emeltem ki, abban keresendő, ahogy magát a szerzői jogi monista szemlélet „kodifikált joglátszatát” újrakodifikáló Szerkesztő Bizottság indokolta döntését: „A Ptk. Konceptiójához kapcsolódó Tematika az e résszel összefüggő állásfoglalását akként fejezte ki, hogy „nem akarta eldönteni, hogy a szóban forgó alanyi jogok döntően személyi vagy vagyoni jellegűek-e. Kettős természetüket ugyanis mindenki elismeri, legfeljebb más-más oldalára helyezik a hangsúlyt. A Tematika az elméleti vitával kapcsolatos semlegességét és a választott szerkezeti megoldás merőben pragmatikus felfogását azzal kívánja kifejezésre juttatni, hogy nem változtat a hatályos szabályozás rendszerén.”³⁷ E tekintetben pedig elkerülhetetlen, hogy szembesítsük a Szerkesztő Bizottságot a kodifikáció – Zlinszky János által másutt alkalmazott megfogalmazása szerint – „összintébb alapokra helyező”³⁸ törekvéseivel: „Az »Örzők«, mindenekelőtt a Ptk. alkotóinak legjobb igyekezete ellenére elszegényedett ugyanis a polgári jogi dogmatika. A nagyon leegyszerűsödött (túlzás nélkül mondhatjuk: primitívvé vált) magánjogi forgalom szükség-szerűen maga után vonta a dogmatikai megoldások árnyalatainak eltűnését, a kontúrok elhalványulását. Évszázadok óta ismert és alkalmazott jogi fogalmak éle csorbult ki, vált nem egyszer igénytelen jogszolgáltatás áldozatává.”³⁹

A fenti két – kiragadott – példa is mutatja, nem feltétlenül idegen a polgári jog rendszerétől, hogy valamely „kodifikált joglátszatot” tart fenn akár dogmatikai, akár pragmatikus megfontolásokból. E hipotézis ismeretében indokolt tehát a kérdésfeltevés, vajon mennyiben tényleges helyzet és állapot, avagy mennyiben „kodifikált joglátszat” a monista elv érvényre juttatása a Polgári Törvénykönyvben, amely alapján – legalább is a Szerkesztő Bizottság indoklása szerint: „A monista elv elfogadásával a Ptk. úgy alkotta meg a szerződések általános szabályait, hogy azok valamennyi jogalany kapcsolatát rendezni legyenek képesek. Az egyes szerződéstípusok szabályainál pedig a törvény mind az üzleti forgalomban, mind a magánszemélyek kapcsolataiban szerepet játszó szerződéstípusokkal szemben a professzionális üzleti élet követelményszintjét támasztja.”⁴⁰

(2) A szerző személyhez fűződő jogait nem ruházhatja át, azok másként sem szállhatnak át és a szerző nem mondhat le róluk.

(3) A vagyoni jogok – a (4)-(6) bekezdésekben foglaltak kivételével – nem ruházhatók át, másként sem szállhatnak át és azokról lemondani sem lehet.”

³⁷ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 184.

³⁸ ZLINSZKY János: Indokollt javaslat a Ptk. felelősségi fejezetéhez. *Magyar Jog*, 8/2001.

³⁹ VÉKÁS (2001) i. m. 199.

⁴⁰ VÉKÁS–GÁRDOS i. m. 35.

A kérdés, tehát végső soron az, hogy a régi Polgári Törvénykönyv paternalisztikus emberképének elvetése, és a monista elv elfogadása iránti kodifikációs igény feltűnően szerencsés, egymást erősítő találkozása a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló új polgári jogi emberképpel, ámde egyúttal a fogyasztói magánjog térnyerésének való kényszerű engedés, s ennek részeként a fogyasztó és a vállalkozás fogalmának megalkotása, valamint a fogyasztói szerződésekre megalkotott számos kivételes szabály nem valamiféle pragmatikus megfontoláson nyugszik-e?! A pragmatikus megfontolást valószínűsíti, hogy tét nélkül emelhető az elvárt és tanúsítandó magatartás mérték, így többek között a magánszemélyekkel szemben is támaszthatók – a monista szemlélet „kodifikált joglátszatának” jótékony takarása alatt – a professzionális üzleti élet követelményei, feltéve, hogy a fogyasztóvédelmi magánjog burjánzó és kötelező szabályozásának engedve, amúgy is jelentős körben és mértékben – bár szintén a monista szemlélet „kodifikált joglátszata” által csupán kivételesnek hirdetett szabályokkal – generális felmentést adunk ugyanezen személyi körnek, amennyiben azok képviselői szakmájuk, önálló foglalkozásuk vagy üzleti tevékenységük körén kívül járnak el.

A polgári jogi emberképpel kapcsolatos helyzet azonban nem ennyire lesújtóan pragmatikus, „kodifikált joglátszaton” nyugvó fikció. Annak hatálya ugyanis kizárólag a Polgári Törvénykönyv Hatodik könyvére koncentrálódik, vagyis a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló polgári jogi emberkép valóságos létező, csak éppen a kötelmi jogon túl, de helyenként – ha nem is csupán „kivételesnek” hirdetett szabályokban, de például a fentebb szintén említett kontraktuális felelősség körében – még a kötelmi jogon belül is.

Ennek gyökerei messzire nyúlnak. Az individuális liberalizmus ugyanis a szerződő felek között „csak” jóindulatú idegenek magánviszonyát látta, amihez képest már az 1875.évi XXXVII. tc.-ben foglalt Kereskedelmi Törvénykönyvünk is érezhetően szemléletváltást tükrözött. A Kereskedelmi Törvényben tükröződő felfogás szerint ugyanis a szerződés már nem az ügyletkötő felek pusztá magánügye többé: valamely nagyobb közösség tagjaként (például: a nemzetgazdaság részeként) a saját érdekeik előmozdításán túl a nagyobb közösség (például: az állam) érdekeit is figyelembe kell venniük. Kuncz Ödön szerint: „A beavatkozó jogszabálynak célja valaminek a tevését vagy nem tevését elérni. [...] Az állam beavatkozásának irányát és mértékét különben két tényező döntő módon szabja meg: az erkölcs és a mindenkor uralkodó gazdasági irányeszmék.”⁴¹ Azaz miközben a Kereskedelmi Törvény formálisan nem említi sem az egyes szerződések és társaságok, sem az ügyletek általános szabályai körében a jogellenességet, mint a felelősséget megalapozó elvont tényálláselemet, addig nemcsak objektív és szubjektív magatartásmértéket, hanem még gondossági kötelezettséget is levezet – a korábban csak szolgáltatási kötelezettséget alapító – szerződéses jogviszonyokból. S teszi ezt annak ellenére, hogy a kereskedelmi jogban a „látszat” (mint például a jóhiszemű szerzés) védelme előrébb való az „anyag jogi igazságosságnál”, hiszen nem érvényesül még a *nemo plus juris* elve sem, ha az a forgalom biztonsá-

⁴¹ KUNCZ Ödön: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, 1938. 7.

gát fenyegeti. Az „igazmondási, közlési, értesítési kötelezettség, a hű és kötelemszerű magatartás, a becsület és méltányos teljesítés, kárenyhítési kötelezettség”,⁴² mint eszközök szolgálják „a nagy vállalat közérdekű működésének biztosítása [...]”; az üzleti tisztesség biztosítása és küzdelem a haszonbárványozás ellen [...]”; a kereskedelmi munka jogviszonyainak megfelelő szabályozása [...]”; a tőkések hatékonyabb védelme és ezzel a takarékosági hajlam fokozása [...]”; az ártalmatlan kártevek és trösztök megrendszabályozása és végre az egészséges iparfejlesztés”,⁴³ mint az állami beavatkozás konkrét céljainak megvalósítását. Ezekhez a célokhoz képest ugyanakkor alapvetően más elbírálás alá kerül az azok alapjául (forrásául és egyben biztosítékául szolgáló) generálklauzula, mint lehetséges emberi magatartásmérték: a példálódzó jelleggel felsorolt kereskedelmi jogi–magánjogi célok csak ez utóbbi minimális szintjének egyedi megnyilvánulásaiként értelmezhetők. Veszélyük, hogy mind a célok, mind maga a generálklauzula kiterjesztő értelmezése rendkívül könnyű és vonzó (látszat)megoldást kínál a jogalkalmazó előtt tornyosuló egyedi – akár még méltánylást érdemlő – esetekben. Kuncz Ödön is felvillantja ennek kockázatát: „A helyes jog az erkölccsel sohasem ütközhetik össze. [...] Hogy mi erkölcstelen, azt az ügyben döntő bírónak kell esetről-esetre eldöntenie. [...] E döntésnél figyelemre kell méltatnia a következő körülményeket: mértéknek a tisztességes kereskedőnek hasonló helyzetben követett magatartását kell venni (az ú.n. üzleti tisztességet, amely nem más, mint a kereskedelemmel foglalkozó erkölcsös ember pozitív életelve); nem szabad elfelejteni, hogy az erkölcs mellett a szabad verseny is igen alkalmas regulátora a haszonvágy szertelen kicsapongásának, hasonlóképpen a kereskedővel üzleti összeköttetésbe lépő feleknek önvédekezése. A bíróságnak a „jóerkölcs” generális klauzulájának alkalmazásánál igen óvatosan kell eljárnia. A generális klauzuláknak ui. három nagy veszedelme van: a jogászai gondolkodás elpuhulása, a jogbizonytalanság és az önkény.”⁴⁴ Ugyanakkor mindezen fenyegetettség elleni megoldásként általa javasolt megoldás megmutatja az önmagába visszaforduló, így lényegében válaszképtelen jogi felelősség fogalmi rendszerének kudarcát: „Ezek ellen a védelem: a jogot alkalmazó bíró kifogástalan erkölcsi érzéke, alapos jogi és szociológiai tudása és szakkérdésekben a szakértők véleményének meghallgatása.”⁴⁵ Vagyis az emberi magatartás, mint generálklauzula jogi megítélésének az eszközévé egy objektivizált erkölcsi mérték, mint (minimális) cél válik, ami ráadásul a bíró szubjektív erkölcsi mércéjén, mint prizmán keresztül sejlik fel. Nem meglepő tehát, ha Kuncz Ödön figyelmeztetése ellenére is idővel „elpuhul a jogászai gondolkodás”, s megelégszik a „kártérítő felelősség” működtetésével, ami eleget tesz a vagyoni kiegyenlítés (kártelépítés) társadalmi igényének, s nem hiányolja a szerződéses, de különösen a szerződésen kívüli jogviszonyokban – ahol még a felek előzetes szerződéses rendelkezései is hiányoznak a jogviszony rendezéséhez – a lehet-

⁴² MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, Osiris, 1996. 141.

⁴³ KUNCZ i. m. 9.

⁴⁴ KUNCZ i. m. 7–8.

⁴⁵ KUNCZ i. m. 8.

séges emberi magatartásmérték, mint felelősségi tényálláselem tisztázását; meghagyva ezt a feladatot a szűken vett magánjog tudományának.⁴⁶

S itt térünk vissza oda, hogy „[...] a törvény szövedéke / mindig fölfeslik valahol.”, mert „A probléma magját az a korántsem új keletű felismerés jelenti, hogy a magánjogi szabályozás alapvető módszertani kiindulópontjában és részleteiben is egyenlőnek tekinti a – gazdasági, szociális, képzettségi stb. szempontból – gyakran távolról sem egyenlő társadalmi lehetőségekkel rendelkező jogalanyokat. A költő intuitív zsenialitásával szólva: »Úgy volna jó a törvény, úgy egyforma hatályu / ha akként gyártódnánk, mi emberek, / akár a vályog, mit a vályu / billiószám is egyformára vet. / De hát ez nem lehet.«^{47, 48}

S valóban nem lehet, mert a termelés tömegmértévé válása, a tőkekoncentráció, az ipari és technikai forradalom a klasszikus polgári társadalom szerkezetét lényegileg változtatta meg. Hihetetlenül gyorsan és kirívó mértékben kiéleződtek a társadalmi ellentétek. Az individuális magánjog kispolgári, egyéni vállalkozói emberképe helyébe az egyik oldalon a nagyvállalatok, bankok és más óriás szervezetek tulajdonosai, a másik oldalon a kiszolgáltatottak, a munkanélküliek és az elesettek tömegei léptek. A rohamos változások nyomán a magánjogi jogalanyok pozícióinak klasszikus egyensúlya lényegesen megbomlott: már nem tulajdonosok és vállalkozók állnak egymással szemben, hanem munkavállaló és a munkaviszony feltételeit diktáló munkaadó, fogyasztó és gyártó, a hallatlan technikai fejlődés által egyre több veszélynek kitett potenciális károsult és a profit orientált, szervezett biztosítótársaság. E jelentős változások eredményeképp a klasszikus magánjog olyan intézményei szenvedtek töréseket és váltak viszonylagossá – a klasszikus, polgári jogi emberképen túl, mint a kötöttségektől mentes ingatlantulajdon, a szerződéskötési szabadság, vagy a vétkességen nyugvó kártérítés főszabálya.⁴⁹

A kereskedői becsületben megöregedett Buddenbrookok világa néhány évtized alatt úgy olvadt szét, mint az ördög csinálta arany. Az idős Buddenbrook intelme fiához, hogy „Fiam, kedvvel foglalkozz az üzletekkel nappal, de csak olyanokat kössél, hogy éjszaka nyugodtan alhassunk.” – amely a kezdeti liberális–polgári magánjog alapvető princípiuma volt, a nagypolgár Hagenströmök gátlástalan világában értelmetlenné

⁴⁶ Vö. „A K.T.-beli felelősségi szabályok is már, miként napjainkban is, a köztörvényi (általános magánjog) jog táptalajában gyökereztek, így Rudolf Lóránt egykori pécsi kereskedelmi jogászprofesszor azon véleményéhez feltétlenül csatlakozunk, hogy »a köztörvényi és kereskedelmi jog általános kártérítési szabályainak meg kell egyezniük, mert lényegileg hasonló életviszonyokat szabályoznak és nincs semmi elfogadható indok a különbségtételre« (Rudolf Lóránt: Magyar kereskedelmi, váltó- és iparjog; Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda Rt.; Pécs, 1942; 223.o.)” NOCHTA Tibor: *A magánjogi felelősség útjai a társasági jogban*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2005. 33.

⁴⁷ ILLYÉS Gyula: Óda a törvényhozóhoz.

⁴⁸ VÉKÁS (2001) i. m. 165.

⁴⁹ VÉKÁS (2001) i. m. 18.

vált.⁵⁰ Bár a Buddenbrookok a maguk korában nagyon is érvényesítették a felhalmozás kegyetlenségét, de amiben mások és többek voltak: szubjektív erkölcsi igényességük.⁵¹

Napjainkban ugyanakkor azzal kell szembesülnünk, hogy egyre csak „szaporodnak az olyan tényállások, amelyekre egyszerűen nincs még kielégítően megalapozott és többségileg legalább megtúrt válasz. Különösen a technika lehetőségei, a fejlődés sebessége múlja felül azt, amit a társadalom erkölcsileg feldolgozni képes. Ezt az űrt a jog tölti ki – sokszor kényszerül kitölteni.”⁵² A szociális igazságosság iránti társadalmi követelmények erősebbnek bizonyultak minden ideális és klasszikus elvnel; a klasszikus magánjog egyre több területén figyelhető meg a szabályozás „alkotmányjogiasodása”, a közjog térhódítása. Ilyen, a közjog betörési pontja a magánjog területén, hogy a klasszikus, *bonus et diligens paterfamilias* fogalmán alapuló polgári jogi emberkép mellett, egyéb, közjogi(as) emberkép is megjelenik a Polgári Törvénykönyvben. De ez nem semlegesíti a klasszikus polgári jogi emberkép szerepét és jelentőségét a polgári jogi jogviszonyokban, sőt, éppen ellenkezőleg! Arra kell, hogy sarkalja a magánjogot, hogy annál inkább védje, őrizze – akár még az alkotmányjogi behatások ellenében is – a polgári jogi vezérlő elveit, jelen esetben a szerződési szabadság elvét és a klasszikus polgári jogi emberképét a kizárólagos, bár jól lehet zsugorodó tisztán polgári jogi jogviszonyok körében. Ahogy ezt Dieter Medicus megfogalmazta: „[...] megengedhetetlen, hogy a jog a vagyoni szempontból gyengébb feleket kiskorúsítsa.”⁵³

Azaz az emberkép, magatartásmérték és felelősség összefüggései ma is alapvetően határozzák meg társadalmi viszonyainkat, függetlenül azok közjogi behatásaitól. E felismerés tudatában különösen megfontolandó Zlinszky János által a jogállam ismérveként támasztott követelmény, amely szerint „Recht und Pflicht, Macht und Haftung” együvé tartozik, sőt annak részeként: „*Das Recht sollte allen dienen, sollte sakralen Ursprunges sein und ewige Werte tragen. Das aber sollte der Rechtsstaat auch heute: Werte sichern, ermöglichen, beschützen.*”⁵⁴ Végső soron, az értékek akarása nélkül – fakadjanak azok akár a Bibliából, akár a Polgári Törvénykönyvből, akár az egyes jogalanyok szívéből és lelkéből – nem lehet, nem szabad jogot alkotni, hiszen a jog van az emberért, s nem fordítva; márpedig az – egyszerű és megismételhetetlen – ember, az emberi élet önmagában érték, mert: „*A jog [...] nem biztosíthat végtelen életet az embernek. Célja csupán olyan társadalmi rend megalkotása és fenntartása, amelyben az egyén a többiek sérelme nélkül szabadon kiteljesítheti életét és emberi méltóságát. Az emberi méltóság kiteljesítésében a szabad döntés erkölcsi értékek elfogadására és megvalósítására bennefoglaltatik. Minden olyan jogi korlát, amely erkölcsi döntéseket közvetlenül vagy közvetve rákényszerít az emberre, voltaképpen sérti az ember mélt-*

⁵⁰ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog (polgári jog) általános része*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 1997. 105.

⁵¹ SÓLYOM László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1977. 33.

⁵² SÓLYOM László: Mit szabad és mit nem? *Valóság*, 8/1985.

⁵³ DIETER MEDICUS: Der Grundsatz der Verhältnismässigkeit im Privatrecht. *Archiv für die civilistische Praxis*, 192., 01/1992. 62–65.

⁵⁴ ZLINSZKY (1993) i. m. 480.

*tóságát, mert erkölcsi döntésének szabadságát, ezzel értékét kisebbíti, végső esetben megszünteti. A jog tehát az ember szabadságának lehető tiszteletbentartásával olyan együttélési normákat állapít meg, amelyek az egyének közötti súrlódásokat hivatottak feloldani; ugyanakkor az egyén biztonságát is szavatolni törekszik, hogy életét céljainak megfelelően szabadon alakíthassa.*⁵⁵

⁵⁵ Zlinszky János párhuzamos véleménye a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X.31.) AB határozathoz.

